

অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি আৰু প্ৰকৃতি :

ভাৰতবৰ্ষৰ ভাষাবিলাকক মূলতে চাৰি শ্ৰেণীত ভাগ কৰিব পাৰি;— (১) আৰ্য্য; (২) দ্ৰাবিড়ী (Dravidian); (৩) চীন-তিব্বতী; আৰু (৪) অষ্ট্ৰ'-এচিয়াটিক (Austro-Asiatic)। আৰ্য্য ভাষাৰ এলেকা উত্তৰ ভাৰত, দ্ৰাবিড়ীৰ দক্ষিণ আৰু চীন-তিব্বতীৰ পূব ভাৰত আৰু হিমালয়ৰ নামনি-ছোৱা। অষ্ট্ৰ'-এচিয়াটিক ভাষা কওঁতা মানুহ ভাৰতৰ ঠায়ে ঠায়ে সিঁচৰতি হৈ আছে।

অতীজত ভাৰতবৰ্ষত যিবিলাক আদিমবাসী আছিল কালত সেইবোৰৰ অস্তিত্ব নাইকিয়া হ'ল। অতি পুৰণি কালতে পূব-উত্তৰ ফালৰপৰা অষ্ট্ৰ'-এচিয়াটিক ভাষা কওঁতা জাতিৰ মানুহ ভাৰতবৰ্ষত সোমায়, লাহে লাহে গোটেই উত্তৰ ভাৰত জুৰি বহে। তাৰ পাছত দ্ৰাবিড় জাতিৰ মানুহ পশ্চিম ফালৰপৰা বেলুচিস্থানৰ মাজেদি (তাত এণ্ডিয়াও সেই ভাষা কোৱা মানুহ আছে) ভাৰতবৰ্ষত সোমাই, আধিপত্য বিস্তাৰ কৰে। অষ্ট্ৰ'-এচিয়াটিক জাতিৰ মানুহবোৰৰ কিছুমান দ্ৰাবিড়ীৰ লগত মিহলি হৈ গ'ল আৰু কিছুমান মাজ ভাগৰপৰা আঁতৰি চাৰিওফালে, বিশেষকৈ পূব আৰু উত্তৰলৈ আৰু মাজৰ পৰ্ব্বতীয়া ঠাইলৈ (যেনে— চাওঁতাল পৰ্গনা, ছোট নাগপুৰ আৰু মধ্যপ্ৰদেশৰ মহাদেব পৰ্ব্বত, খাছিয়া পাহাড়) যাবলৈ বাধ্য হয়। তাৰ পাছত আৰ্য্য-জাতীয় মানুহে সদলবলে উত্তৰ-পশ্চিম ফালৰপৰা আফগানিস্থানৰ মাজেদি আহি পঞ্জাবত বসতি কৰি তাৰপৰা ক্ৰমে পূবলৈ আৰু দক্ষিণলৈ উপনিবেশ স্থাপন কৰিবলৈ ধৰে। এইদৰে আৰ্য্য জাতিৰ মানুহে উত্তৰ ভাৰতৰ বেলেগ বেলেগ ঠাইত উপনিবেশ স্থাপন কৰাৰ ফলত দ্ৰাবিড়ী আৰু অষ্ট্ৰ'-এচিয়াটিক জাতিৰ মানুহৰ লগত তেওঁলোকৰ সানমিহলি হ'ল। এই মিহলি জাতিৰ ভাষা যদিও আৰ্য্য হৈয়েই থাকিল, তথাপি দ্ৰাবিড়ী আদি অনাৰ্য্য মানুহৰ উচ্চাৰণৰ দ্বাৰা সি দূষিত হ'বলৈ ধৰিলে আৰু দুই-চাৰিটা শব্দও সেই ভাষাত সোমাল।^১ এইদৰে পূৰ্বৰ একে আৰ্য্য ভাষাই ভাৰতবৰ্ষত ক্ৰমে বেলেগ বেলেগ গঢ় ধৰিলে। ঋগ্বেদৰ ভাষাকে ভাৰতীয়

সংস্কৃত

আৰ্য্য ভাষাৰ ভিতৰত আটাইতকৈ পুৰণি বুলি কয়। কিন্তু এই ঋগ্বেদতে প্ৰাচীন আৰু প্ৰাচীনতৰ দুটা গঢ়ৰ আভাস পোৱা যায়। এই বেদৰ অন্যান্য অংশতকৈ ১০ম মণ্ডলৰ ভাষা যে পাছৰ সেইটো ঠিক। বাকীকেইখন বেদৰ ভাষাও ঋগ্বেদতকৈ আধুনিক। ঋগ্বেদত যতবোৰ ব্যাকৰণ-গঢ় আছিল পাছৰ সংস্কৃত ভাষাত সিমানবোৰ পাবলৈ নাই; যেনে— ঋগ্বেদত উদ্দেশ্যার্থ কৃদন্তৰ ৰূপ আছিল 'তবে', 'তবে', 'অসে', 'ধৈ', 'তুম্'। কিন্তু পাছৰ ভাষাত এই আটাইবোৰৰ ভিতৰত কেৱল 'তুম্'টোহে ৰ'লগৈ। অসমাপিকাত 'ত্বা', 'ত্বী', দুটা প্ৰত্যয় ব্যৱহাৰ হৈছিল; কিন্তু পাছৰ সংস্কৃতত কেৱল 'ত্বা'হে থাকিল; ইত্যাদি। ইয়াৰপৰা এইটো সহজে অনুমান কৰিব পাৰি যে সংহিতাৰ সময়ৰ ভাষা পাছলৈ সৰল হৈ থাকিল আৰু পাণিনিয়ে ব্যাকৰণৰ যি নিয়ম বান্ধিছিল, সেইবোৰ ব্ৰাহ্মণ, উপনিষদ আদি পাছৰ ভাষাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিহে বান্ধি দিছিল; আৰু তেতিয়া ভাষাটো পূৰ্বৰ অৰ্থাৎ বৈদিক যুগৰ কথ্য ভাষাৰপৰা কিছু দূৰ আঁতৰি আহিল। তদুপৰি, বেদৰ সময়তে যে বেদৰ ভাষাৰ বাহিৰেও অইন কথ্য ভাষা (dialect) আছিল সেইটো Wackernagel, Grierson আদি পণ্ডিতসকলে বিশ্বাস কৰে। আৰু

১। ট, ঠ, ড, ঢ, ণ এই মূৰ্দ্ধন্য উচ্চাৰণ, আৰু 'ৰ'ৰ ঠাইত 'ল' উচ্চাৰণৰ বৃদ্ধি; যেনে— ৰভ্, বোম, ৰোহিত আদি শব্দৰ ঠাইত লভ্, লোম, লোহিত আদি শব্দ।

"This ল is eight times as frequent in the later Mandalas as in the older ones, and seven times as frequent in the Atharva-Veda as in the Rig-Veda" (P. D. Gune. Introduction to Comparative Philology). 'ভ', 'ধ' উচ্চাৰণৰ ঠাইত 'হ', যেনে,— গ্ৰভ্— গ্ৰহ।

এই কথা ভাষাই বৈদিক ভাষাতো ছাঁ পেলাইছিল। বৈদিক যুগৰ কথা ভাষাবিলাকক গ্ৰীয়াৰ্ছন চাহাবে 'আদি-প্রাকৃত' (Primary Prakrit) নাম দিছে। বেদবিলাকো এই 'আদি প্রাকৃত'তে ৰচা হৈছিল। পাছৰ প্ৰচলিত সংস্কৃতো বৈদিক ভাষাতকৈ অইন এটা আদি-প্রাকৃতৰ ভেটিতহে প্ৰতিষ্ঠিত বুলি উলেনবেকে (Uhlenbeck) কয়। কিন্তু ভিন ভিন আদি-প্রাকৃতবিলাকৰ মাজত পাৰ্থক্যতকৈ ঐক্যৰ ভাগ ইমান সৰহ আছিল যে আব. জি. ভাণ্ডাৰকাৰে (R. G. Bhandarkar) সিহঁতক বেলেগ বেলেগ dialect বা উপভাষা বুলিব নোখোজে। ব্যাকৰণৰ দ্বাৰা সংস্কৃত ভাষা যেতিয়া কটকটীয়া বান্ধৰ ভিতৰুৱা হৈ পৰিবৰ্ত্তন হ'ব নোৱৰা হ'ল (গতিকে কথা ভাষাৰপৰা কিছু আঁতৰিল), তেতিয়া অইন এটা কথা ভাষা সাহিত্যিক ভাষাৰ শাৰীলৈ উঠিল; সেইটো ভাষাই হ'ল পালি। এই ভাষা সংস্কৃতৰপৰা বহুত আঁতৰ নহয়। ইয়াৰ শব্দাবলীৰ সম্বন্ধে পালি অভিধান সংগ্ৰহ কৰোঁতা চিল্ডাৰ্চে (Childers) কয়— "About two-fifths of the vocabulary consist of words which are

identical with their Sanskrit equivalents. The remaining three-fifths are late or corrupted forms of Sanskrit words. But still a residuum of forms remains which are older than classical Sanskrit." পালি শব্দাবলীৰ পাঁচ ভাগৰ তিনি ভাগ যে বিকৃত সংস্কৃত শব্দ বুলি চিল্ডাৰ্চে কৈছে সেই বিকৃতিৰ কাৰণটো আমি ওপৰত কৈ আহিছোঁ; অৰ্থাৎ সেইটো অনাৰ্য্য আৰু আৰ্য্য জাতিৰ সানমিহলিৰ ফল। পালি ভাষাত সংস্কৃত শব্দ আৰু ব্যাকৰণ কেনেকৈ বিকৃত হৈছিল তাৰ অলপ উদাহৰণ তলত দিয়া হ'ল।

ওপৰত কৈ অহা হৈছে, আৰ্য্য ভাষাত মূৰ্দ্ধন্য ট, ঠ, ড, ঢ, ণ-ৰ উচ্চাৰণ নাছিল। ঋগ্বেদত সিহঁতৰ ব্যৱহাৰ অতি বিৰল। পাছৰ সংহিতাত আৰু সংস্কৃতত এই কেইটাৰ উচ্চাৰণ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে; কিন্তু পালি ভাষাত দন্ত্যতকৈ মূৰ্দ্ধন্য উচ্চাৰণহে সৰহ হ'ল। যেনে— সং 'বৃন্ত', 'অৰ্থ', 'কৃত', 'দংশ', 'দাহ', শব্দৰ ঠাইত পালি 'বন্ট', 'অট্ঠ', 'কট', 'ডংস', 'ডাহ' শব্দ হ'ল। পালি ভাষাত সং— শ, ষ, স, তিনিওটাৰে উচ্চাৰণ একাকাৰ (assimilated) হৈ কেবল 'স' হ'ল।

অল্পপ্ৰাণ বৰ্ণবিলাক, ওপৰত শ, ষ, স, হ, থাকিলে মহাপ্ৰাণ হ'বলৈ ধৰিলে। যেনে :— সুখৰাম (সুকুমাৰ), ফুকসং (পুকুম) ইত্যাদি।

সংস্কৃত ব্যাকৰণৰ জটিলতা আৰু বিধ বিধ শব্দ আৰু ধাতুৰ ৰূপ পালি ভাষাত সৰল আৰু একাকাৰ হ'ল; আৰু দ্বিবচনবিলাক লুপ্ত হ'ল। সম্প্ৰদান কাৰকতো সম্বন্ধ-সূচক ৰূপটো চলিবলৈ ধৰিলে। আকাৰান্ত শব্দত কৰণ, অধিকৰণ, সম্বন্ধ, অপাদান, চাৰিওটাতে একে ৰূপ হ'ল। ইকাৰান্ত আৰু উকাৰান্ত শব্দৰো কিছুমান ৰূপ অকাৰান্ত শব্দৰ দৰে হ'ল। যেনে : অগ্গিস্ (সং— অগ্গেঃ), অগ্গিস্মি (সং— অগ্গৌ)। ব্যঞ্জনান্ত শব্দবোৰক স্বৰান্তৰ দৰে ৰূপান্তৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। যেনে— যুবাস্ (সং— যুনিঃ), 'যুবানে', 'যুবানস্মি', 'যুবে' (সং— যুনি)।

পালি ভাষাটো খ্ৰীঃ পূঃ ৫ম শতাব্দী মানত কথা ভাষা আছিল। তাৰ পাছত খ্ৰীঃ পূঃ ৩য় শতাব্দীৰ কথা ভাষাৰ নিদৰ্শন পাওঁ আমি অশোকৰ শিলালিপি। মগধ ৰাজ্যৰ সম্ৰাট অশোকে তেওঁৰ ৰাজ্যৰ ভিতৰত আৰু চাৰিওকাষে কিছুমান ধৰ্ম্ম আৰু নীতি-মূলক আদেশ শিলত আৰু স্তম্ভত কাটি প্ৰচাৰ কৰিছিল। সেইবিলাকৰ ভিতৰত শিলত কটাবোৰ, যেনে— (১) চাহবাজগড়ি (আফগানিস্থানত); (২) গিৰ্ণাৰ (কাঠিৱাৰত); (৩) খালছি (দেঢ়াদুনত); (৪) ধৌলী (কটকত); (৫) জৌগড় (গঞ্জামত); (৬) মানচেহৰ (উত্তৰ পঞ্জাবত); (৭) চূৰ্ণাৰকত (থানা জিলাত) পোৱা গৈছে। বঙ্গ বা আসামত এনে কোনো অশোক-লিপি নথকাত সেই দুই ঠাইৰ ভাষাৰ সম্বন্ধে একো জানিব নোৱাৰি। সম্ভৱতঃ সুদূৰ আসাম দেশ অশোকৰ এলেকাৰ বাহিৰে আছিল আৰু জলাহময় বঙ্গদেশত আৰ্য্যবিলাকৰ উপনিবেশ তেতিয়াও হোৱা নাছিল যেন অনুমান হয়। যদি এই শিলালিপিবিলাক স্থানীয় কথা ভাষাতে প্ৰচাৰ কৰা হৈছিল, তেনেহ'লে দেখা যায়, সেই সময়ত গোটেই ভাৰততে প্ৰায় একেটা ভাষাই চলিছিল। কাৰণ, এই শিলালিপিবিলাকৰ ভাষাত পাৰ্থক্যতকৈ সাদৃশ্যৰ ভাগ সৰহ। মাত্ৰ কোনো কোনো ঠাইত সামান্য প্ৰভেদ পোৱা যায়। এই ভাষাৰ সম্বন্ধে জানিব লগীয়া গোটোকে কথাত তলত দিয়া হ'ল :—

১। জৌগড়, ধৌলী আৰু কেতিয়াবা খালছিৰ ভাষাত প্ৰথমৰ একবচনত অকাৰান্ত শব্দই শেষত 'এ' লয়। যেনে— পিয়ে (প্ৰিয়ঃ); মিকে (মৃগঃ)। কেতিয়াবা বহুবচনতো; যেনে— পাদেসিকে (প্ৰাদেশিকাঃ)।

২। ওপৰৰ তিনিওটা ভাষাত 'ৰ'ৰ সলনি 'ল'ৰ ব্যৱহাৰ। যেনে— লাজা (ৰাজা); লুপ (ৰূপ)।

এতেকে দেখা যায়, অশোকৰ দিনত ভাৰতত আৰ্য্য ভাষাই অস্তুত তিনটি গঢ় লৈ তিনটি উপভাষাত (dialect) বিভক্ত হৈছিল; এটা পূৰ্ব-ভাৰতীয়, যাৰ নিদৰ্শন আমি জৌগড় আৰু ধৌলীৰ শিলালিখনত পাব; দ্বিতীয়টো পশ্চিম-ভাৰতীয়, যিটোৰ লগত সংস্কৃতৰ সাদৃশ্য অধিক; আৰু তৃতীয়টো উত্তৰ-পশ্চিম ভাৰতীয়।

ইয়াৰ পাছত ভাৰতত আৰ্য্য ভাষাই যি গঢ় ল'লে তাক 'প্ৰাকৃত' বোলে। প্ৰাকৃত ভাষা প্ৰথমতে কথাকপে আছিল, পাছত এই ভাষাতো ভাল ভাল কাব্য (যেনে— দহমুহূৰহো, গউড়বহো, ইত্যাদি) ৰচা হৈছিল। বিশেষকৈ সংস্কৃত নাটকত প্ৰাকৃত ভাষাৰ প্ৰচুৰ প্ৰয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়। 'প্ৰাকৃত প্ৰকাশ' ব্যাকৰণৰ গ্ৰন্থকৰ্তা বৰকচিয়ে (খ্ৰীঃ ৫ম শতাব্দীৰ) চাৰিটা প্ৰাকৃত ভাষাৰ নাম উল্লেখ কৰি থৈ গৈছে। অৰ্থাৎ অশোকৰ দিনত সামান্যকপে বিকাশ হোৱা তিনটি উপভাষাই (dialect) বৰকচিৰ সময়ত চাৰিটা নিৰ্দিষ্ট গঢ় ল'লে। এটা পশ্চিম ভাৰতত (মহাৰাষ্ট্ৰী), এটা উত্তৰ-পশ্চিম ভাৰতত (পৈশাচী); এটা মধ্য ভাগত (শৌৰসেনী আৰু চতুৰ্থটো পূব-ভাৰতত (মাগধী))। কিন্তু পাছৰ বৈয়াকৰণসকলৰ মতে আৰু দুটা 'প্ৰাকৃত'ৰ নাম পোৱা যায়, 'চুলিকা পিশাচী' আৰু 'অপভ্ৰংশ'। অৰ্দ্ধমাগধী নামৰ আৰু এটা প্ৰাকৃত ভাষাত (যিটো পালিৰ পাছৰে বুলি Weber-এ বিশ্বাস কৰে) জৈন ধৰ্মসূত্ৰবিলাক লিখা পৰিছিল।

পালি ভাষাত সংস্কৃত শব্দ আৰু ব্যাকৰণৰ যি পৰিবৰ্তন আমি ওপৰত দেখুৱাই আহিছো, প্ৰাকৃতত সেয়ে একোৰ চৰিল। প্ৰাকৃতত 'অ'ৰ ঠাইত কেতিয়াবা 'ই' বা 'ও' হয়। যেনে— 'ইংগল' (অঙ্গাৰ); 'খুণ্ড' (খণ্ডিত); 'সেজ্জা' (শয্যা); 'সুন্দেব' (সুন্দৰ); 'বোব' (বদৰ) ইত্যাদি।

'ঐ' আৰু 'ঔ' প্ৰাকৃততো 'এ' আৰু 'ও' হয়। কিন্তু কেতিয়াবা ভাগি দুটা স্বৰ হয়; অৰ্থাৎ 'ঐ' গুটি 'অই' আৰু 'ঔ' গুটি 'অউ' হয়। যেনে— ভইবৰ (ভৈবৰ); দইচ (দৈতা); কউসল (কৌসল); সউহ (সৌধ)।

সংস্কৃত শব্দত থকা যুক্ত বৰ্ণৰ এটা যদি প্ৰাকৃতত লুপ্ত হয় তেনেহ'লে সেইটোৰ ঠাই পূৰাবলৈ আগৰ স্বৰ দীৰ্ঘ হয়। যেনে— সাৰিখা (সদৃক্ষ); দাহিন (দক্ষিণ); বীসাসো (বিশ্বাস); জীহা (জিহা); যদি লুপ্ত নহয়, তেনেহ'লে আগৰ দীৰ্ঘ স্বৰ হুং হয়। যেনে— চুমো (চূৰ্ণ)।

পালিত মূৰ্দ্ধন্য 'ড'ৰ ঠাইত 'ল' হৈছিল। প্ৰাকৃতত সাধাৰণ 'ল' উচ্চাৰণ হয়। যেনে— কীলই (কীড়তি); দালিম (দাড়িম); নালী (নাড়ী)।

প্ৰাকৃতত শব্দৰ আদিত নথকা অঘোষ (surds) বৰ্ণৰ ঠাইত সদায় সঘোষ (sonant) বৰ্ণ হয়। যেনে— 'কবাল' (কপাল); 'কুব' (কূপ); 'পচম' (প্ৰথম) ইত্যাদি। কেতিয়াবা শব্দৰ আদিত নথকা অযুক্ত বৰ্ণ একেবাৰে লুপ্ত হয়। যেনে— লোঅং (লোকং); নঅৰং (নগৰং); বিওও (বিয়োগঃ)।

শ, য, স, তিনিওটা উচ্চাৰণ মাগধী প্ৰাকৃতত 'শ' আৰু আন প্ৰাকৃতত 'স' হয়। আৰু অনেক স্থলত 'হ' হয়। যেনে— দহ (দশ); ধনুহ (ধনুষ), দিঅহ (দিবস)।

শব্দৰ আদিত থকা 'য়' প্ৰাকৃতত সদায় 'জ' হয়। যেনে : জম (যম), জস (যশ)।

অৰ্দ্ধমাগধী আৰু পিশাচী প্ৰাকৃতত বাজে আন প্ৰাকৃতত 'ন' সদায় 'ণ' হয়। কিন্তু পিশাচী প্ৰাকৃতত 'ণ' উলটি 'ন' হয়।

শব্দ সধাতো (declension) প্ৰাকৃত পালিৰপৰা বৰকৈ আঁতৰি যোৱা নাই। কেৱল অপাদান কাৰকত কেতিয়াবা এটা সুকীয়া শব্দ 'হিংতো' বা 'সুংতো' যোগ দিয়া হয়। বাকীবোৰত পালিৰে সৈতে প্ৰায় একে। ধাতু সধাত (conjugation) প্ৰাকৃতত যিবোৰ প্ৰত্যয় ব্যৱহাৰ কৰা হয় সেইবোৰো পালিৰ দৰে সংস্কৃত প্ৰত্যয়ৰপৰাই বিকৃত হৈ ওলোৱা। যেনে— সং— ১ম পুং বহুবচনত (লট্) 'মস্'; প্ৰাকৃতত 'মো' হৈছে, যেনে— হসামো (হসাম); সং 'তি' আৰু 'তে'ৰ 'ত' লুপ্ত হয়; যেনে— হসই, হসএ। ভূত কালত 'স্ত' প্ৰত্যয়ান্ত কৃদন্তৰ প্ৰচলন অধিক হ'ল। ভৱিষ্যৎ কালত 'স্যতি'ৰ ঠাইত 'হিই' হয়। যেনে— 'কৰিহিই' (কৰিম্যতি)। কৰ্মবাচ্যত ধাতুৰ পাছত 'ইজ্জ' বা 'ইয়' যোগ দিয়া হয়; আয়ানেপদবদ্ধাৰায় নহয়।

খ্ৰীষ্টীয় শতাব্দীৰ দুশ বছৰমানৰ আগৰপৰাই ভাৰতৰ আৰ্য্য ভাষাই 'প্ৰাকৃত' গঢ় ল'লে। সেই ভাষা যেতিয়া সাহিত্যত সোমাবলৈ ধৰিলে তেতিয়া বৰকচি আদি বৈয়াকৰণৰদ্বাৰায় তাৰ গতি নিয়ন্ত্ৰিত হ'ল। সেই ব্যাকৰণৰ নিয়মানুসৰি প্ৰাকৃত সাহিত্য ৰচিত হ'বলৈ ধৰিলে। কিন্তু কথ্য ভাষা ব্যাকৰণৰ ওচৰত প্ৰায়ে খণী নেথাকে। সি ক্ৰমে পৰিবৰ্তন হ'বলৈ ধৰিলে; তাৰ ফল

স্বৰূপে কিছুমান অপভ্রংশৰ সৃষ্টি হ'ল। খ্ৰীষ্টীয় ৫ম বা ৬ষ্ঠ শতাব্দীৰপৰাই অপভ্রংশৰ যুগ ধৰা হয়। হেমচন্দ্ৰৰ প্ৰাকৃত ব্যাকৰণত আৰু প্ৰাকৃত-পিঙ্গল আদি গ্ৰন্থত এই অপভ্রংশ ভাষাৰ নমুনা পোৱা যায়। 'প্ৰাকৃত-চন্দ্ৰিকা'ত ২৭টা অপভ্রংশৰ উল্লেখ আছে। যেনে— ব্ৰাচড, লাটী, বৈদৰ্ভ, নাগৰ, উপনাগৰ, বাৰ্বৰ, আবন্তী, পাঞ্চাল, টাক্কী (বা ঢক্কী), মালবী, কৈকয়, গৌড়, উড্ৰ, হৈৰ, পাণ্ড্য, কৌণ্ডলী, সিংহলী, কালিঙ্গ, প্ৰাচ্য, কৰ্ণাটী, কাঞ্চী, দ্ৰাবিড়ী, গুজ্জৰ, আভীৰী, মধ্যদেশী, পাশ্চাত্য, চৈতাল। এইবোৰ ভাৰতবৰ্ষৰ বেলেগ বেলেগ ঠাইৰ দশম শতাব্দীৰ আগলৈকে থকা কথ্য ভাষা। এইবোৰৰ যি সামান্য লক্ষণ দিয়া হৈছে— তাৰপৰা সিহঁতৰ ভিতৰত থকা পাৰ্থক্য বুজা টান। কেবল মাত্ৰ পশ্চিম ভাৰতীয় অপভ্রংশৰহে নমুনা অলপ পোৱা যায়। অপভ্রংশত ব্যবহৃত হোৱা বিভক্তি আৰু প্ৰত্যয়বিলাক প্ৰাকৃতৰ পৰাই ওলোৱা। প্ৰথমা আৰু দ্বিতীয়ত 'উ', 'হো', তৃতীয়ত 'এ' (একবচন), 'ই' (বহুবচন); অপাদানত হে, হ্ (একবচন) হ্ (বহুবচন); সম্বন্ধত সু, হো (একবচন) হুঁ (বহুবচন); অধিকৰণত ই, হি (একবচন), হিঁ (বহুবচন)।

ক্রিয়াত	১ম পুৰুষ :	উ (একবচন);	হুঁ (বহুবচন)	} বৰ্তমান কাল।
	২য় পুৰুষ :	হি	হ্	
	৩য় পুৰুষ :	ই, এ,	হিঁ	

ইয়াৰপৰা দেখা যায়, অপভ্রংশ যুগত কিছুমান অপভ্রংশত উ কাৰ আৰু 'হ' উচ্চাৰণটো বাঢ়িল; কৰ্তা আৰু কৰ্মৰ ৰূপ একে হ'ল; তৃতীয়া আৰু সপ্তমীৰ বহুবচনত একে হ'ল। অকাৰান্ত, ইকাৰান্ত বা ওকাৰান্ত হ'লেও শব্দই কৰণ আৰু অপাদানত একে বিভক্তিকে লয়। ধাতুৰ লট্ আৰু লোট্ একে হ'ল। ভৱিষ্যৎ কালত প্ৰত্যয়ৰ আগত 'স' আগম হয়। যেনে— 'হোসই' (ভৱিষ্যতি)। অসমাপিকাত 'ই', 'ইউ', 'আই' আৰু কেইবাটাও আছে। অপভ্রংশত ভূতকালত কেতিয়াবা আমি 'ইল্ল' পাওঁ। যেনে— 'গইল্লয়' (গতঃ) (প্ৰাকৃত অভিধান) আৰু ভৱিষ্যত কালত 'ব'ৰ ব্যৱহাৰ; যেনে— "অঙ্গহি অঙ্গ ন মিলিউ হলি অহৰে ন পত্তু"— হেমচন্দ্ৰ। "সেৰ এক জদি পাবউ ঘিন্তা, মণ্ডা বীস পকাবউ নিত্তা"— পিঙ্গল সূত্ৰ।

এইদৰেই ভাৰতীয় আৰ্য ভাষা সংস্কৃতৰ অৱস্থাৰপৰা বিকৃত হৈ ক্ৰমে অপভ্রংশৰ অৱস্থাত পৰিলহি। এই ক্ৰম-বিকৃতিৰ এটা ধাৰা আছে। সেইটো হৈছে, উচ্চাৰণ-ক্ষয় (phonetic decay) হোৱা, আৰু বিধ বিধ ৰূপ লুপ্ত হৈ একাকাৰ হোৱা (assimilation)। অপভ্রংশত এই ক্ষয় প্ৰণালীয়ে চৰম সীমা পালেগৈ। এনে অৱস্থাত মানুহে মানুহে ভাব বিনিময় কৰাত অসুবিধা হ'বলৈ ধৰিলে। ভাষাৰ এনে জড়ায়নৰ সময়তে সম্ভৱতঃ বাহ্য জগতৰ লগত ভাৰতৰ প্ৰথম জনা-শুনা আৰম্ভ হ'ল, যাৰ গুণে নতুন ভাব আৰু প্ৰাণৰ বতাহ ভাৰতত ব'বলৈ ধৰিলে। বিদেশী মানুহৰ সমাগম বা আক্ৰমণেই ইয়াৰ প্ৰধান কাৰণ। এই জাগৰণত মৃত ভাষাও ন-কৈ ঠন ধৰি উঠিল। পূৰ্বৰ অপভ্রংশত বিভক্তি প্ৰত্যয়বিলাক ক্ষয় হৈ একাকাৰ হোৱাত সেইবিলাকৰ ঠাইত নতুন শব্দৰ প্ৰয়োজন হ'ল। এইদৰে বেলেগ বেলেগ উপশব্দ যোগ দি শব্দ আৰু ধাতু সাধন কৰা আৰু নতুন ভাব প্ৰকাশ কৰাকে বিশ্লেষণী কয়। এই প্ৰথা আধুনিক ভাষাবিলাকৰ এটা প্ৰধান বিশেষত্ব।

আধুনিক ভাষা

প্ৰাকৃত যুগৰ শেষ ছোৱাত যিবোৰ স্থানীয় অপভ্রংশ আছিল সেইবোৰেই আধুনিক প্ৰাদেশিক ভাষাবোৰৰ পূৰ্বাৱস্থা আছিল। যথা—

সিন্ধী ভাষাৰ পূৰ্বাৱস্থা

ব্ৰাচড অপভ্রংশ

গুজ্ৰাটীৰ পূৰ্বাৱস্থা

গুজ্জৰ আৰু লাটী

পঞ্জাবী, পশ্চিম হিন্দী, বৃন্দেলী, কনৌজ, ব্ৰজভাষাৰ পূৰ্বাৱস্থা

মধ্যদেশীয় অথবা শৌৰসেনীৰ অপভ্রংশ

মাৰোৱাৰী, জয়পুৰী আদি বাজস্থানীৰ পূৰ্বাৱস্থা

পাশ্চাত্য অপভ্রংশ

পূব হিন্দী, ছট্টিছগিৰি, বাঘেলীৰ পূৰ্বাৱস্থা

অৰ্দ্ধ মাগধী অপভ্রংশ আৰু প্ৰাচ্য অপভ্রংশ

মাৰাঠী, কোঙ্কনীৰ পূৰ্বাৱস্থা

মহাবাহুতী অপভ্রংশ

কাশ্মীৰী আদি উঃ পঃ সীমান্ত ভাষাৰ পূৰ্বাৱস্থা

পৈশাচী অপভ্রংশ

মাগধী, ভোজপুৰী আৰু মৈথিলীৰ পূৰ্বাৱস্থা

মাগধী অপভ্রংশ

বঙলা, উড়িয়াৰ পূৰ্বাৱস্থা

গৌড়, ওড্ৰ আদি মাগধী অপভ্রংশ।

এতিয়া অসমীয়া ভাষানো কোনটো প্ৰাকৃত বা অপভ্ৰংশৰপৰা ওলাল, এইটো প্ৰশ্নৰ বিষয়ে মীমাংসা কৰি চোৱা যাওক।

অসমীয়া ভাষা

প্ৰাকৃতৰ ভিতৰত আসাম আৰু বঙ্গদেশৰ অতি নিকটবৰ্তী হৈছে মাগধী প্ৰাকৃত। এতেকে

অসমীয়া আৰু বঙলা ভাষা যে এই প্ৰাকৃতৰপৰাই ওলাইছে সেই বুলি ভবাটো স্বাভাৱিক।

কামৰূপ বা প্ৰাগ্জ্যোতিষপুৰ, অন্ততঃ চতুৰ্থ শতাব্দীৰপৰাই যে এখন প্ৰসিদ্ধ দেশ আছিল সেই বিষয়ে কোনো সন্দেহ নাই। তথাপি কামৰূপীয় প্ৰাকৃত বা অপভ্ৰংশৰ নাম যে বৈয়াকৰণসকলৰ লেখত নপৰিল, তাৰপৰা কি বুজা যায়? প্ৰাকৃত যুগত অৰ্থাৎ খ্ৰীষ্টীয় ১ম শতাব্দীৰ পৰা ১০ম শতাব্দীলৈকে এই ছোৱাৰ ভিতৰত কামৰূপত যে আৰ্য্যবসতি আছিল তাক নিঃসন্দেহে ক'ব পাৰি, এতেকে সেই সময়ত কামৰূপত নিশ্চয় আৰ্য্য ভাষাৰ প্ৰচলন আছিল। সেই আৰ্য্যসকলৰ ভাষাৰ গঢ় অৱশ্যে এক প্ৰকাৰ প্ৰাকৃতৰ দৰেই আছিল। যেনেকৈ ভাৰতৰ ভিন ভিন দেশত উপৰোক্ত ভিন ভিন প্ৰাকৃত চলিছিল, কামৰূপতো সেইদৰে এটা ভিন্ন প্ৰাকৃত নিশ্চয় চলিছিল; এই কথা ৭ম শতাব্দীৰ চীন পৰিব্ৰাজক হিউৱেনচাঙে সমৰ্থন কৰি গৈছে। গতিকে প্ৰাকৃত যুগত কামৰূপত যিটো প্ৰাকৃত ভাষা চলিছিল তাৰপৰাই যে আধুনিক অসমীয়া ভাষা ওলাইছে সেইটো দেখা কথা। হ'ব পাৰে, আসামত চলা প্ৰাকৃত আৰু মগধত চলা প্ৰাকৃতৰ ভিতৰত বহুত ঐক্য আছিল; কিন্তু সেই দুয়োটা যে একেটা আছিল সেই বুলি ভাবিবলৈ বা ধৰি ল'বলৈ কোনো কাৰণ বা প্ৰমাণ নাই। কিন্তু সেই দুটা ভাষাৰ মাজত যে অনৈক্য আছিল সেইটো চীন পৰিব্ৰাজকে কৈ গৈছে আৰু অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰকৃতিয়ে স্পষ্টকৈ প্ৰমাণ কৰে। এতিয়া অসমীয়া ভাষাক মাগধী আদি প্ৰাকৃতৰ লগত ৰিজাই চালেহে সেইবোৰৰ লগত আসামত চলা প্ৰাকৃতৰ সৈতে কিমান পাৰ্থক্য বা ঐক্য আছিল, সেইটো বুজা যাব।

প্ৰত্যেক ভাষাৰে চাৰিটা অঙ্গ আছে। (১) উচ্চাৰণ, (২) শব্দাবলী, (৩) ব্যাকৰণ আৰু (৪) বাক্যগঢ়। এই প্ৰত্যেক অঙ্গৰ ফালৰপৰা এতিয়া অসমীয়া ভাষাক উপৰোক্ত প্ৰাকৃত ভাষাবিলাকৰ লগত ৰিজাই চোৱা যাওক।